

На Вовчому хутори.

Степъ шырокый, прывильный, безмирный, кинця-краю йому нема; тильки тамъ десь далеко-далеко, мовъ море хвылюючысь, злываетесь винъ зъ такымъ же, якъ и самъ, безкрайимъ небомъ. Видъ чудовыхъ степо-выхъ голосивъ, видъ якогось незрозумилого шепотиння, що вчу-вается чоловикови въ степу безкрайому, спочатку чоловикъ то-ропіе, йому робыться страшно, бо винъ очевидячки Саче, який винъ безъ миры малый проты сього простору, баче свое безсыл-ля; а дали отой шырокый безъ краю степъ, отой просторъ без-мирный навертае чоловика до думки про свитову безкрайстъ, про волю; око його мымохитъ зупыняеться на глыбокому блакитти неба, и винъ почынае думаты вже про небо, про його неомир-нистъ, почынае мыслыты про Бога, и спокійна, але глыбока ви-ра пануе въ його серци... Степъ чаривный, таемный!...

Тыха, темна ничъ обгорнула шырокый степъ; не видно бу-ло навить маленькои смужечки, котра бъ видризняла небо видъ земли: усе чисто потонуло у темряви ночи и все мовчало. Ажъ ось подыхнувъ легесенький витрецъ и розигнавъ хмары; на не-би замыготила одна, друга зирка, або, якъ кажутъ диты, „эиронъ-ки очыцямы заморгалы“,—и незабаромъ усе небо засіялось зоря-мы. А безмирный суворый степъ стоить соби нерухомо, мовчыть, обгорнувшись легенъкою таемною млою. Тильки колы-не-колы зворушыть степову тышу якысь жалибный, незрозумилый крыкъ, немовъ бы заплаче мала дытына, або зненацька пронесеться глухий, задавленый стогинъ,—пронесеться винъ далеко, далеко хвылею й замовкне... Про такой стогинъ люде кажутъ: „то козакъ стогне и плаче у тисній домовыни“...

Невелыкій табунъ коней збывся до-купы: воны по воли паслыся, щипаючи зелену травыцю, и колы-не-колы своимъ пырханнямъ зворушалы степову тышу. Табунщики, закутавшись зъ голсвою свыткамы, лежалы бсторонь. Ще трохы дали, у бур'яни,—такъ ѿ видразу й не запрымитышъ,—сыдты, зигнувшись у-двое, табунщики-вартовыи.

На схидъ-сонця, на небозводи коло самой земли, з'явилася сира смуга свиту; зирки почалы прымеркаты, и все покрылося чудовою, чаривною пивмлою...

— Пыльний! — залунавъ по степу гучный, несамовитый крыкъ вартового...

Кони шаражнулись у бикъ и стали... Табунщики разомъ поскоплювались и побиглы на голось вартового... Почувся стогинъ, благання помылуваты, простыты...

Тымъ часомъ сира смуга на небозводи росла, бильшала и освityла купку табунщикивъ; воны велы конокрада. Высокый, худый, кров'ю зашеный, ишовъ винъ хытаючись, ледве волочивъ ногы; руки йому булы скручени за спыну й мицно звязани не-доуздкомъ. Въ одній сорочци,—та й ту табунщики геть пошматували, покы винъ пручався, сылкуючись вырваться,—въ короткыхъ, мокрыхъ видъ росы штаняхъ и босый—винъ дуже видризнявся своею постаттю середъ купки табунщикивъ. Ишовъ винъ мовчкы, не просывся, бо добре знатъ, ѿто не помылують, ѿто въ степахъ такій уже звычай: колы піймаютъ конокрада, то жывого зъ рукъ не выпустять—убьють и скажутъ: „Собаци собача й смерть“. И винъ блидый, мовъ мертвый, зъ блукающимъ выражомъ очей, корывся безъ суперечкы, безъ змагання...

Незабаромъ биля табуна зосталось тильки двое вартовыхъ, а останни троє посидалы на коней и поскакалы на Вовчый хуторъ. Середъ ныхъ, изъ скручеными за спыною руками, зъ перев'язанымъ пидъ черевомъ у коня ногамы, хытаючись на вси бокы, скакавъ на кони й конокрадъ. Винъ добре знае, ѿто надъ нымъ будуть згнущаться, ѿто йому судылъсъ люти муки, немыло-сердна бійка, а може й смерть, и все жъ такы зъ усієи силы стыскue коня ногамы, мымохитъ держыться, сылкуеться сидить ривно, боиться упасты й видразу скинчты рахункы зъ тяжкымъ, нуднымъ, безталаннымъ жыттямъ...

Ще не розвыднылось гараздъ, якъ купка верховцівъ була вже у двори стараго Тараса Вовка, ѿто першы оселывся на

симъ хутори. Черезъ скильки хылынъ уси стари зибрались до Тарасового двору. Вони мовчки, поважно слухали, доки ихъ сны росказувалы про те, якъ вони пймалы злодія, а дали старый Вовкъ звеливъ молоднечи йихаты назадъ у степъ.

— Ведить його въ мою хату. У ночи судытымемъ; теперь николы,—промовывъ Вовкъ, и конокрада одвель у хату.

Уси розійшлись, зосталысь тильки Петро та Мыкыта Утикачи, Иванъ Вильный та Кузьма Перекотыполе—давни господари Вовчого хутора.

Коло хуторськихъ хатокъ заворушылъ люде: запрягалы коней, выносилы и складалы на повозки клунки зъ харчамы й усяку хлиборобську справу—збиралысь йихать у поле, и черезъ повгодыны на хутори никого вже не було: вси пойихалы на далекий гарманъ.

У Вовка въ хати мовчки сидилы въ той часъ п'ятеро дивъ, а въ кутку коло дверей лежавъ звязаный конокрадъ.

— Ну, хлопче,—суворо, але спокійно почавъ Вовкъ,—послухай нась, а дали й мы тебе де-шо роспытаємо... Двадцять п'ять лить мынуло вже, якъ осивъ я тутъ на хутори; багато въ мене покрадено коней—и по пари по четверо. Було й таке, що всіхъ коней покрадено,—все тоди попродали й знову купылы... Оттаке намъ робылы вы, злоді! Кажу тоби, щобъ ты знатъ, що не помылуємъ: прыймешъ смерть таку, якъ заробивъ, а щобъ мұкы тоби не було—признавайся: зъ кымъ бувъ, де твои товариши, до кбого коней водивъ на продажъ? Прязнаєшся—не буде мұкы...

Конокрадъ пидвився на ноги, хотивъ стоячи щось сказатъ, але захытався й сивъ.

— Самъ одынъ хотивъ украсты... Жыдъ у Новомыргороди навчывъ... Я тильки що утикъ одъ злыднивъ та неволи... никблы я не кравъ,—промовывъ конокрадъ захрыплымъ, надирванымъ голосомъ.

— Признавайся!—несамовито крикнувъ Петро Утикачъ и ударьвъ конокрада по выду; сердешний упавъ до-долу, облываючись кров'ю... Вси раптомъ повставалы...

Тепле соняшне проминня освітило уси закутки безлюдного хутора; навкруги увесь степъ любо та весело вилыскувався на сонци; видъ усього Божого створиння віяло спокоемъ, тыхыми радощами, любов'ю, а зъ Тарасової хаты, де булы люде, выры-

вався жалибный стогинъ, мишаючысь зъ дыкымъ, несамовытымъ людськымъ крыкомъ...

Незабаромъ выйшли зъ хаты Вовкъ и його прыятели. Хату воны замкнулы, зоставывши тамъ замордованого, заюшеного кров'ю, непрытомного, але зъ звязанымъ рукамы й ногамы конокрада, а самы пойихалы на гарманъ.

Вовкъ, похмуро насупывшись, дывысь кудысь далеко попердъ себе. Якысь нерухомый выразъ мало його добродушне, зашмалене, мовъ зъ бронзы вылыте лыце... Всі вони ихалы мовчаки и немовъ ухыляяяся глянуть одынъ одному у вичи; очи ихъ блукалы, ни на чому не зупыняючысь; воны дывылысь и ничего попередъ себе не бачылы—ни могылъ, котри далеко маячили, ни гармана, що биливъ середъ степу... Нарешти, неначе одказуючи на чыесть пытання, Вовкъ промовыў:

— А може й справди не злодій, утикъ зъ Кыивщыны...—и замовкъ.

Швыдко перенисся винъ думкою до давнихъ часивъ своего крипацтва и ось уже бачыть себе молодымъ утикачемъ... Се було літъ 25 назадъ. Здоровый, молодый парубокъ—не вытерпивъ винъ пидъ тяжкою вагою крипацького ярма. Бійка, прыкажчыцьки батогы, черезъ сылу тяжка робота на сахарни—все се прыневолыло Тараса покынуты ридне село й утикты въ херсонськи стэпы. Мало не 25 роківъ мынуло вже, якъ выкравъ винъ свою Оксану,—тежъ крипачку,—прызвізъ іі сюды и збудувавъ у степу, далеко видъ людськои осели, хатку-мазанку,—отсе була перша хата на Вовчому хутори. Незабаромъ и други втикачи почалы селыться коло його, и теперъ на Вовчому хутори вже одынадцять хатъ, у котрыхъ жывутъ вильни, чесни, рботаящи люде; жывутъ воны пры достаткахъ, за землю платять справно й засидателя, котрый колы-не-колы забига до ныхъ, зъ голымы рукамы не выпроважаютъ видъ себе, абы тильки не зачипавъ ихъ. Всі воны переминилы свои прызвища, и Тарасъ Спивака, а по степовому—Вовкъ, обжывся въ степу й почавъ забувать крипацтво зъ його батогамы... А отсей злодій, душогубъ, гиршъ душогуба—отсей конокрадъ зновъ жыво нагадавъ йому мынули муки, давни прыгоды й радощи,—и все отсе сердыло Тараса. Винъ проты своеи воли почувавъ, що його доля похожа на долю отсього злодія, и хотилось йому выкынуть отси думки зъ головы, не

згадувати того, що давно вже ми нулося; та не можна було видчепытися видъ тыхъ думокъ, бо воны самы одна за другою лизлы йому въ голову. Неначе жаль заворушывся у його серци—и Тарасъ ще гирше розсердывся, навить въляявся у голосъ поганымъ словомъ... Прыйхалы воны на гарманъ. Робота на гармани йшла жваво, и воны й соби щыро прысталы до роботы—одгорталы зерно й кыдалы снопы. Вовкъ, не вважаючи на свои лита, зъ усієи сили, немовъ зъ пересердя, кыдавъ солому; винъ хотивъ щырою роботою выгнать отси спомынки зъ своеї головы, але й робота не помагала. Часто винъ стававъ и спершысь на выла, безсыльно дывывся въ далыну; поглядъ його блукавъ, ни на чому не зупыняючись; въдко було, що винъ дывиться и ничего не бачить,

— Эге! въдно, що дидови Тарасови не до Велыкодня йде, а до Риздва; въдно, що дидъ нашъ старіе,—говорыла мижъ собою молоднечка, запрымитывши, що Тарасъ частенько стає одпочывать. Та Тарасъ сього нечувъ,—винъ наче живъ новымъ жыттямъ. Се для його була новына. Николы йому першъ не доводылось жыты чымсь іншымъ, окримъ коней, пшеници, оранкы, сіянкы, окримъ думки про дощъ та засуху, не доводылось жыты незвычайнымъ жыттямъ, про щось невидоме клопотаться, пеклуватися й думати про те, що вже 25 роківъ назадъ ми нулося; до сього винъ, кажу, не прывыкъ, и важко йому було пережывати отсе все.

Си незвычайни для Тараса думки такъ його турбувалы, що ажъ пить йому зъ лоба котыvся. Вытерши рукавомъ лоба, винъ перехрестывся. Певно винъ і самъ сього не помитывъ, винъ зробивъ отсе ненарокомъ. Адже винъ раз-у-разъ хрестывся, якъ йому було чого важко: хрестывся, пидаймаючи первого снопа, хрестывся, прыймаючись вътягать повозку зъ рова, або сани зъ замету. Йому й теперъ було важко, і винъ перехрестывся... Ажъ ось залунавъ по степу дзвинкыи голосъ його небогы; за нею пидхопивъ другий, третій голосъ; голосы ти злышыся до-купы й залунала по степу жалибна, вильна українська писня... Розлывся іи чаривный голосъ хвилюю далеко-далеко по ривному степу, та-кий же широкий, вильний, якъ і степъ, спокон-вику ривний, багатий, спокон-вику таємний...

Писня ллеться і робота кыпить. Тарасъ мовъ прокынувшись видъ сна й гаряче заходывся працювати надъ соломою та пшеницею.

* * *

А на хутори у той часъ було тыхо. Сонечко прыгрило й освityло одынадцять биленьыхъ, чепурненьыхъ хатокъ, що розсыпалось по балци. На подвир'яхъ кудкудакалы куры та пивень выкрыкувавъ, клюючи носомъ якусь погань и зъ поважнымъ выдомъ склыкаочи своихъ подругъ, котри завжде ймовирно збигалыся до його, не вважаочи на те, що винъ трохы не раз-у-разъ пиддурювавъ ихъ. У крайньому подвир'и метушылася купка дитей, роблячи зъ пылу та зъ кизяку хатки, загороды то-що. Вони збиралысь сюды зъ усього хутора, кръчалы й бигалы; де-котри зъ такою турботою клопоталысь коло колесъ, неначе вони й справди дило робылы, а менши хлопчыки тишильсь своими будынкамы. Билоголови, боси, въ одныхъ сорочкахъ вони виддалекы нагадували собою метушиння розворушеной комашни.

У замкненій хати старого Вовка тежъ було тыхо. Степанъ—такъ звалы конокрада—прочумався бувъ, але зновъ стратывъ пам'ять и важко дыхавъ. Нищо не ворушило тыши, тильки цвиркунъ сюрчавъ у кутку та на печи инколы щось зворухнетесь й зашелестить. На печи, мижъ коминомъ та стиною бlyщаалы чынись оченята. Прыдывывшися гарненъко, можна було побачыты дивчынку рокивъ 7—8. Скоцюрбывшися, вона зализла у самисинъкий кутокъ и прытаивши духъ, полохльво, але зъ цикавистю дывылась до-долу на звязаного Степана. Каштанове іи волосся навысло на опуклый, гарнисинъкий лобыкъ и выразно видтияло велыки кари очи. Очи ти булы не дытячи. Чы то страхъ мавъ на неи таке вражиння, чы може жаль безмирный, тильки вони дывылись кудысь далеко, глыбоко. Свята, надзвычайна невыннистъ, чистота, щыристъ, велыка сыла жалю выдни булы въ тій скоцюрблений дытынячій постати... Степанъ прочумався. Винъ щось прошепотивъ такъ нескладно, щоничого не можна було розибрать; выразно винъ промовывъ тильки слова: „воды... пыть!“...

Дивчына здригнула й хутко элизла зъ печи. Вона подала Степанови кухоль зъ водою, и винъ зъ жадобою прыпавъ до його пересмаглымы устами.

Першый страхъ пройшовъ, и Оленка прысила недалеко видъ звязаного Степана. Винъ бувъ у забутти. Багато разивъ винъ мовъ бы прокыдався и прохавъ пыть, и дивчынка зъ охотою погавала йому воды. Нарешти винъ зовсімъ прыйшовъ до пам'яты, тыхо пидвився... Оленка полохльво одбигла...

— Не бійся мене,—промовывъ Степанъ.—И у мене ѹе диты... Дома у мене така жъ дивчынка... якъ и ты... теперъ... теперъ вона сыротою буде...—и замовкъ.

Шо винъ ще говорывъ, про що йшла розмова у злодія зъ ненарокомъ зоставленою у хати дивчынкою—мы не знаемо; але у вечери, якъ повернувся Вовкъ зъ товарышами зъ степу,—Степанъ сидивъ розвязаный у кутку на лави, а з-за печи блыщали очи, ти жъ добри, повни жалю оченята.

Вовкъ сивъ край столу, на покути, а навколо посидалы обыдва браты Утикачи, Вильный и Перекотыполе. Мовчки, поважно сидилы диды. Каганець по-малу бlyмавъ, и його червоновате свитло освичувало сувори лыця дидивъ; але очей ихъ з-пидъ на-выслыхъ бривъ не выдко було, бо воны не дывыльсь одынъ на одного, не дывыльсь воны й на Степана. Якъ бы хочъ одынъ зъ ныхъ глянувъ на нього, то може й одійшло бъ у ихъ запекле серце: Степанъ бувъ блидый, якъ смерть, очи його полохльво, оторопило, зъ благаниемъ у погляди перебигалы зъ одного лыця на друге... Та дарма: лыця ти булы мертві.

Вовкъ доставъ зъ кышени коротенъкъ люльку, не хапаючись набывъ іи тютюномъ и запалывъ. Доставъ и Утикачъ свій гаманець, набывъ люльку й замыслывшись довго-довго кресавъ огонь. Губка давно вже горила, а винъ, не вважаючи на те, уперто цокавъ кресаломъ объ креминъ.

— Ну, годи!—промовывъ Вовкъ збентеженымъ голосомъ. Се-редь тыши, яка тоди панувала въ хати, голось його здавався дуже жорсткымъ. Уси здригнулы, а Степанъ увесь затремтивъ и щильно-щильно прытысся до стини.

— Умивъ красты—умій и вмираты... Пора... Якъ же буде, панове громадо?—запытавъ Вовкъ.

— А такъ и буде: собаци собача й смерть.

— Вывезты та кыйкамы забыты,—промовылы судди и вси замовклы.

Вовкъ вынявъ зъ рота люльку, повагомъ постукавъ нею объ закаблука, вытрушуочы золу, и по воли, не хапаючись уставъ, обернувшись до образивъ и перехрестывся... Вси його товариши вчынылы те жъ same...

— Ну, молысь и ты, пойдемъ у степъ,—забалакавъ Вовкъ до Степана й почавъ вылазыты з-за столу. Мовчки пиднялись и його товариши...

Але въ сей ментъ раптомъ, несподиванно щось зашелепило й гупнуло зъ печи... Вси здригнулись и обернулись: коло печи блида, мовъ нежыва, стояла Оленка; очыци іи вогнемъ палалы й пыльно дывылыся на Вовка.

— Диду! простить його!... у його дитки дитки... простить!...—несмилыво, зупыняючись, промовыла Оленка.

Вовкъ здригнувъ, ухопывся рукою за стілъ, сердыто насупывъ бровы й мовчки, мовъ стратывши сылу, прысивъ на лаву...
Уси силы.

Тыхо-тыхо стало въ хати...

Усімъ стало ніяково, и вси довго мовчали. Першый перевавъ се мовчання Утикачъ. Винъ полизъ у кышеню за люлькою, довго-довго шукавъ тамъ іи, але не знайшовъ и вылаявся:

— Чортъ... його батька знае...

— Ось де, у мене люлька,—сказавъ Вильный и хутко подавъ свою.

Перекотыполеви чомусь знадобилась шапка: винъ довго шукавъ іи навколо себе, заглянувъ навить пидъ лавку и промурмочавъ якусь лайку, а Мыкыта Утикачъ, котрый и завжде балакавъ якось не до-ладу, не знатъ зъ якои речи промовывъ:

— А пшеныця... сей рикъ... добра.

И зновъ уси замовклы.

— Шо жъ, панове?...—стыха, черезъ сылу промовывъ Вовкъ....
Хиба?...

— Эге жъ...

— А то якъ же?

— Усе одъ Бога! Винъ про те знае... —загомонили судди...

— Такъ пустыть?—запытавъ Вовкъ якось несмилыво.

— А тожъ! пустыть, пустыть!... Нехай його Богъ простыть!...
Молысь Богу!...—весело заговорылы судди.

Щось важке бебехнулось объ землю, и вси замовклы: доли лежавъ зомлилый Степанъ...

* * *

Пройшовъ рикъ, и Вовчый хутиръ жывъ усе тымъ же тыхымъ, мырнымъ жыттямъ степовыкивъ-хлиборобивъ,—тильки замисть одынадцять хатъ, ихъ було вже дванаццять. Дванадццята—нова прытулылася край балочки, надъ самою кручею.

Треба ще додатъ, що, наперекиръ звычаю, самою дорогою гостею у тій хати була завжде Тарасова онука—Оленка. Таراسъ Вовкъ и доси такый, якъ и бувъ: любе винъ, якъ и перше, послухать и писню, що спиває молодижъ, и оповидання своихъ съвоусыхъ товарышивъ,—тильки частійшъ почавъ винъ хытро та мудро усмикаться, а зустринувшись зъ хазяиномъ новои, дванадцятои хаты, Степаномъ, безпреминно скаже, усмикуючись:

— А щобъ тебе Богъ любывъ!.. Здорово я тоди упривъ...

